

המאמר מציג שלושה מאפיינים של השפה הערבית שקשורים בצורה ישירה בהתפתחות הקריאה בערבית ומציע, על בסיס המחקר שבדק אותם, את מודל ה-MAWRID (Model of Arabic Word Reading in Development) שמשמעותה בערבית גם "המקור") לרכישת יכולת הקריאה בשפה הערבית. המודל מתבסס על שלושה מאפיינים: 1) ניקוד פונמי פנימי ומורפו-תחבירי (סופי; 2) מבנה מורפולוגי עשיר המאפשר יצירת מילים חדשות באמצעות שורשים ותבניות והוא בולט במבנה האורתוגרפי של המילה; 3) דיגלוסיה, דהיינו מרחק בין השפה הסטנדרטית הכתובה לשפה המדוברת של הילדים. על פי הטעון המרכזי, משולש זה עשוי לשמש מסגרת להבנת תהליך רכישת הקריאה בשפה הסטנדרטית וכן להבנת האתגרים המרכזיים בתהליך זה.

כללי – אודות מאפייני השפה הערבית

במאמר זה החוקרת סוקרת את שלושת מאפייני השפה הערבית הרלוונטיים לצורך המודל: ניקוד; מבנה מורפולוגי ודיגלוסיה (ההבדל בין שפה מדוברת לשפה כתובה). לפני הצגת המודל מוצגים מאפייני השפה הערבית: ערבית הינה שפת האם של כ-300 מיליון אנשים מ-27 מדינות ברחבי העולם. בהתחשב ברוחב הפריסה של השפה ובגודלה של האוכלוסייה דוברת הערבית לשפה מספר דיאלקטים שונים שנהוג לחלק לשני מקבצים: המזרחי, הכולל את אזורי אסיה, מצרים, סודן ואזורים במזרח אפריקה; והמערבי, המתייחס למדינות מרוקו, אלג'יר, טוניסיה, לוב ומאוריטניה. לעומת מקבצי שפות מדוברות אלה, הערבית הסטנדרטית (מה שגם נקרא הערבית הספרותית) אינה מהווה שפת אם באף אזור ועבור אף אוכלוסייה, אולם היא מציגה, כשמה, סטנדרט אחיד לשפה כתובה עבור כלל דוברי הערבית.

ניקוד:

האלפבית הערבי הינו כזה המכיל בעיקר עיצורים. על כן, ערבית מאופיינת בשימוש בניקוד, המאפשר הגייה של התנועות (Vowels). מצב זה מייצר שתי אורתוגרפיות (שתי מערכות סימון כתב מקבילות): האחת מניחה כתיבה מפורשת של שתי מערכות ניקוד (ניקוד פונמי בתוך המילה שנדרש לזיהוי מילה וניקוד מורפו-תחבירי בסוף המילה שמקודד את התפקיד התחבירי

1 Saiegh-Haddad, E. (2018). [MAWRID: A model of Arabic word reading in development](#). Journal of Learning Disabilities, 51(5), 454-462.

של המילה) ונמצאת בשימוש בספרות דתית, ספרות לילדים וספרי לימוד לגילים צעירים (Reading Primers); השנייה לא מניחה כתיבת ניקוד והיא נמצאת בשימוש ברוב יישומי השפה הכתובה: עיתונות; ספרות יפה וכו'.

מורפולוגיה:

המורפולוגיה (מבנה המילים) של השפה מאופיינת, כאמור, על בסיס שורשים, המתייחסים למשמעות המילונית של המילים, וכן משקלים ותבניות (Word-Patterns) שמאפשרים יצירת חלקי דיבור שונים מאותו השורש. עובדה חשובה בקשר למאמר היא שמבנה מורפולוגי זה מיוצג בצורה כמעט שלמה ועקבית בתוך המילה הכתובה, אפילו כשהמילה לא מנוקדת.

דיגלוסיה:

לבסוף, ההפרדה בין השפה המדוברת לזו הכתובה (דיגלוסיה) גם היא מהווה מאפיין בעל משקל רב ברכישת השפה הערבית. פער זה הינו ניכר ומתייחס, בין השאר, להבדלים בפונולוגיה, סינטקס ומורפולוגיה בין ערבית כתובה למדוברת. יתרה מכך, אפילו אוצר המילים של שתי השפות לא תמיד חופף. מחקרים מראים שכ-40% מאוצר המילים של הילדים בגיל 5 מורכב ממילים לא-סטנדרטיות, דהיינו כאלה שאין להן מקבילה בשפה הכתובה.

ניקוד והשלכותיו על כישורי הקריאה בשפה הערבית

בשנות התשעים מחקרים מצאו כי ניקוד מסייע לתלמידים לקרוא מילים במדויק, אולם מבלי שהוא מצליח לקדם את הבנת הנקרא באופן מובהק. יחד עם זאת נראה כי מחקרים מוקדמים אלה התעלמו מכך שהשפה הערבית מכילה שתי מערכות ניקוד: זו הפונטית וזו המורפו-סינטקטית (Morpho-Syntactic). על פי מחקר עדכני, השימוש בניקוד פונמי (דהיינו, זה שנדרש לזיהוי מילה) לא הביא לשיפור דיוק הקריאה, ואף פגע באיכות הקריאה השוטפת בקרב תלמידים בכל הגילים, זאת בשל עומס יתר על משאבי עיבוד הטקסט במהלך הקריאה ובגלל שניקוד פונמי חופף למבנה המורפולוגי של המילה ובמיוחד לתבנית המילה. המצב עלול להפגיע קהל דובר-אנגלית (שאינו מורגל בשיטת הניקוד), אולם הוא דווקא משתלב טוב עם האופן בו דוברי ערבית מייצגים את שפת אימם. בעוד שהקריאה בלועזית מתבססת על פיענוח והגייה של אות אחרי אות, הרי שבמקרה של ערבית הקריאה מתבססת על תפיסה של מורפמות שלמות (שורשים, תבניות, סימנות וְתַחְלִיט), דבר המייתר את הצורך בניקוד הפונמי. המעבר לקריאה של מורפמות שלמות מתרחש בגיל מאוד צעיר: כבר בכיתה ב' הילדים מסוגלים לקרוא מבלי שיצטרכו להסתמך על ניקוד.

דיגלוסיה והשלכותיה על כישורי הקריאה

דיגלוסיה (ההבדל בין שפה מדוברת לכתובה) היא אחד המאפיינים המרכזיים של השפה הערבית. לראיה, רק כ-20% מאוצר המילים הדבורות בקרב הילדים הינו בעל התאמה פונולוגית

מלאה למילים מקבילות בערבית הסטנדרטית. **מרחק זה בין השפה הסטנדרטית (הכתובה) לשפה המדוברת מציב אתגרים בפני קריאה מדויקת בקרב הילדים**, היות והילדים, מטבע הדברים, מורגלים יותר בשימוש במבנים מורפולוגיים ופונולוגיים של הערבית המדוברת. ככל שפוחת הדמיון בין המילה המדוברת לזו הכתובה - כך עולה רמת הקושי שבקריאת השפה הספרותית. המחקר הראה זאת לגבי קריאה וגם לגבי כישורים לשוניים בסיסיים כמו ייצוג לקסיקאלי של מילים, עיבוד פונולוגי בזיכרון עבודה, ומודעות לשונית.

סיכום

החוקרת מסכמת את המאמר בתובנות הבאות:

- השימוש בניקוד לאו דווקא עוזר לדיוק הקריאה ולחילופין עלול לעכב את המהירות שלה. זאת מפני שכבר בגיל מוקדם הילדים מתחילים להסתמך על קריאה מבוססת-מורפמות, מה שמייתר צורך בפיענוח רציף של אות אחרי אות בעת הקריאה. הניקוד, אם כן, נראה רלוונטי בשלבים התחלתיים בלבד של לימוד הקריאה; השימוש בו נהיה מיותר החל מסוף כיתה ב'.
  - המודל קובע כי הדיגלוסיה, דהיינו חוסר דמיון מורפולוגי ופונולוגי בין השפה המדוברת לזו הסטנדרטית (הכתובה) מקשה הן על רכישת כישורי קריאה בשלבים המוקדמים של התהליך, והן על דיוק הקריאה בשלבים המאוחרים יותר של הלמידה.
- המודעות לשני מאפיינים אלה של למידת הקריאה בערבית עשויה לתרום להבנה יותר טובה של אתגרי הלמידה ובהתאמה, לתכנון תכניות לימוד יעילות.

למאמר המלא

